

SEMINÁR O NEOLIBERALIZME

Ivan Lesay

1. VÝVOJ A VYMEDZENIE POJMU

Neoliberalizmus je pomerne nový pojem, ktorý označuje politiku presadzovanú hospodársky najsilnejšími štátmi sveta v posledných troch desaťročiach. Trend pôsobenia tejto politiky je priamo pozorovateľný na procese ekonomickej globalizácie, ktorá nie je vo svojej podstate ničím iným, než uskutočnením neoliberalnej doktríny v politickej praxi. V súvislosti s celosvetovým uplatnením neoliberalných myšlienok a ich ideologickým primátom je paradoxom, že z úst ich protagonistov pojem „neoliberalizmus“ nepočuť. Akiste to súvisí so všeobecným trendom postmodernity nazývať ideologicky očividne zaťažené politické konanie „pragmatickým“, v rámci daných okolností „jediným možným“. Skutočnosť ale vyzerá diametrálne odlišne – dejiny sa neskončili, ideológie ešte nepovedali posledné slovo a neoliberalizmus je práve jednou z nich – je účelovou ideológiou s presne vymedzeným dejinným a myšlienkovým pozadím.

1.2. LIBERALIZMUS

Už z názvu je jasné, že neoliberalizmus čerpá z myšlienkového dedičstva liberalizmu. V politickej teórii možno pri pátraní po liberalizme na časovej osi zísť až do staroveku, kedy sa stretávame s „klasickým“ (v zmysle „antickým“) liberalizmom Demokrita a Lukrécia. Tí boli liberálni tým, že, na rozdiel od sokratikov dávali prednosť súkromnému životu pred politickým životom komunity resp. štátu, ktorý bol podľa nich neprirodzený. Pre tento „protoliberalizmus“ bude kvôli jasnosti lepšie nepoužívať prívlastok „klasický“, pretože ten sa používa na označenie liberalizmu 18. storočia, ktorý je síce v porovnaní s antickým, liberalizmom moderným, ale pre nás a na odlišenie od neskorších variant liberalizmu je liberalizmom klasickým.

1.2.1. KLASICKÝ LIBERALIZMUS

Obdobiu klasického liberalizmu predchádzali samozrejme náznaky jeho zrodu, ako napríklad obmedzovanie tradičnej moci panovníka (Magna Charta, Bill of Rights), anglická revolúcia alebo politická filozofia J. Locka. O pravých dejinách liberalizmu ale možno začať hovoriť až od druhej polovice 18. storočia. Dôležitým medzníkom bolo nepochybne vydanie knihy A. Smitha *Bohatstvo národov* (1776), ktoré sa dodnes chápe ako manifest liberalizmu. Základným princípom klasického liberalizmu je názor, že politika je niečo umelé. Vláda je nutná, ale nie prirodzená, prirodzeným stavom človeka je voľnosť. Nejestvuje žiaden spôsob života ani trieda ľudí, ktorí by si mohli činiť nárok vládnuť prirodzeným alebo nadprirodzeným právom. Spoločnosť by nemala mať apriórny cieľ, mala by byť výsledkom spontánneho procesu, do ktorého neradno zasahovať. Najlepším príkladom takého procesu je trh. Ten napríklad delí majetok a iná redistribúcia majetku je umelá a neprípustná. Vyššie, univerzálne morálne hodnoty nejestvujú, jestvujú len názory – tie by mali byť vyjadrené verejnosťou, ktorá na akomsi „trhu názorov“ sformuluje pravdu. Všetci sú si formálne rovní, rovnosť však neplatí v oblasti talentu. Nedostatkem logiky liberalizmu je jeho kompromis s myšlienkou národného štátu – ten sa berie ako daná politická a ekonomická aréna liberálnych procesov napriek tomu, že myšlienka politického spoločenstva založeného na spoločnom pôvode, jazyku a dejinách vôbec nie je liberálna. Liberáli sa nikdy nepokúsili

sformulovať možnosť vzniku dobrovoľného, nehistorického štátu založeného na dohode, ktorý by z liberalizmu mal logicky vyplývať.

Až asi do roku 1850 neboli rozdiely medzi politickým a **ekonomickým liberalizmom**. Neskôr menovaný vznikol odštiepením sa od pôvodnej vetvy, pričom dôvodom bol presun ťažiska z politicko-hospodárskych tém čisto na hospodárske. Ekonomickí liberáli pripisujú trhovým silám priam morálny význam, v rámci celej spoločnosti patrí trhu primát. Medzi základné dogmy ekonomických liberálov patrí záporný postoj k hospodárskej sebestačnosti a k trhovým prekážkam (clá, tarify atď.). Distribúcia majetku a príjem, ako aj iné dôležité oblasti života spoločnosti by mal určovať trh. Ďalším charakteristickým znakom ekonomického liberalizmu je exaltovaná úloha podnikateľského subjektu. Podnikateľ je ten, kto odpovedá na podnety trhového mechanizmu, a keďže bez neho niet voľného trhu, ekonomickí liberáli preňho požadujú privilegovaný sociálny status. Toto presvedčenie ide ďalej a, hoci zamlčane, vyslovuje sa za to, aby podnikatelia priamo ovládali hospodárstvo. Táto viera v podnikateľa vytvorila skutočnú a identifikovateľnú spoločenskú elitu (v USA nazývanú „*the business community*“), ktorá má špecifické kultúrne preferencie, spôsob obliekania a často používa špecifickú formu jazyka (sociolekt). Ekonomický liberalizmus je v mnohom medzistupňom medzi klasickým liberalizmom a neoliberalizmom.

1.2.2. SOCIÁLNY LIBERALIZMUS

Podobne ako sa rozvoj klasického liberalizmu viazal na vývoj priemyselného kapitalizmu, sociálny liberalizmus vznikol v súvislosti s ďalším rozvojom industrializácie. Kapitalistický systém voľného trhu očividne vo svojich dôsledkoch nevedol ku vzniku ideálnej spoločnosti sociálnej rovnosti, naopak – prispel ku zhoršeniu situácie väčšiny obyvateľstva, ktorá bola postihnutá hmotnou núdzou a sociálnou nespravodlivosťou. Časť liberálov sa rozhodla preformulovať niektoré tézy klasického liberalizmu. Uvedomili si zlyhanie trhu v istých oblastiach a začali pripúšťať štátne zásahy do ekonomiky na odstránenie týchto nedostatkov. Pre sociálny liberalizmus existujú aj iné označenia – „moderný“, „nový“ (oproti klasickému), „liberalizmus 20. storočia“ – vzhľadom na jeho agendu nahradenia minimálneho štátu štátom intervencionistickým v prospech nižších vrstiev sa mi ale zdá najvhodnejším označenie „sociálny“. Napriek skoršiemu pôsobeniu „duchovného otca“ sociálneho liberalizmu – J.S. Milla – začala byť táto forma liberalizmu všeobecne prijímaná až na prelome 19. a 20. storočia, v USA napríklad ale až v 30. rokoch (ako reakcia na hospodársku krízu). Medzi predstaviteľov patria okrem už spomínaného Milla L. T. Hobhouse, T.H. Green (ten hovoril o pozitívnej slobode a za svoje solidaristické chápanie ľudskej prirodzenosti si vyslúžil nálepku „socialistický liberál“), politický ekonóm J. M. Keynes a progresívni reformátori J. Dewey a H. Croly. Agendy sociálnych liberálov sa v Európe chopili sociálni demokrati, ale v USA sa sociálni liberáli naďalej označovali „liberálmi“ (boli progresívni), zatiaľčo prívrženci klasickej podoby liberalizmu boli označovaní za „konzervatívco“. Práve tu pramení odlišné chápanie liberalizmu v európskom a severoamerickom kontexte. „Starí“ liberáli v USA vyčítali (sociálnym) liberálom odklon k socializmu, sociálni liberáli zase obviňovali konzervatívnych liberálov z lipnutia na staromódnej liberálnej koncepcii, ktorá už neslúži liberálnym cieľom.

1.2.3. NEOLIBERALIZMUS

Politika sociálnych liberálov (napr. Rooseveltov „New Deal“) sa v 20. storočí uplatňovala až do sedemdesiatych rokov, kedy prichádza k zastaveniu povojnového hospodárskeho rastu. Reakciou na túto skutočnosť a protestom proti keynesianizmu a welfarizmu bola renesancia klasických liberálnych myšlienok v podobe vzniku tzv. „Novej pravice“. Jej konzervatívne

krídlo dostalo označenie „neokonzervativizmus“ (alebo „konzervatívna Nová pravica“) a prezentovalo témy klasického konzervativizmu 19. storočia, ako napr. obhajoba poriadku autority a disciplíny, úlohy rodiny, cirkvi a národa v spoločnosti. Medzi najznámejších predstaviteľov patrí R. Scruton. Liberálne krídlo je označované pojmom „neoliberalizmus“ („liberálna Nová pravica“), je preň typický ideologický zápal pre voľný trh a čerpá najmä z klasickej liberálnej ekonomickej teórie Smitha a Ricarda v prepracovanej podobe z pera ekonómov F. A. von Hayeka a M. Friedmana.

V konkrétnej politike sa myšlienky Novej pravice uplatnili na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov v podaní britskej premiérky M. Thatcherovej a prezidenta USA R. Reagana. Títo politici podporovali oba smery Novej pravice, tie sa mimochodom v mnohom prelínajú a sú zamieňané, k čomu nemálo prispieva aj už spomínané odlišné chápanie pojmov liberalizmus a konzervativizmus v Európe a v USA. Historické pozadie vzniku a presadenia sa neoliberalizmu tvorí hospodárska recesia zo začiatku 70. rokov, kedy sa zvyšovala nezamestnanosť rovnako ako inflácia (jav stagflácie). USA sa ďalej obávali konkurujúcej japonskej a nemeckej ekonomiky, v Británii bol zaznamenaný ekonomický pokles a obavy zo straty veľmocenského postavenia po vstupe do Európskych spoločenstiev v roku 1973.

Neoliberáli na keynesianizme najviac kritizovali obhajobu štátnych zásahov do ekonomiky, ktorá môže byť dobre myslená, ale ignorovaním tržných síl je škodlivá. Ďalší zásadný rozdiel je dôraz neoliberalov na problém inflácie a ich teória strany ponuky¹. V Keynesovej teórii sa zdôrazňuje problém nezamestnanosti a teória strany dopytu. Friedman ale tvrdil, že jestvuje prirodzená miera nezamestnanosti, zásahy do ktorej sú z ekonomického hľadiska škodlivé. Keď vláda dopustí, aby jej výdavky prevýšili príjmy z daní, vlastne tým „tlačí peniaze“ – živí infláciu, ku ktorej dochádza, keď „priveľa peňazí naháňa primálo tovarov“. Hayek a Friedman kládli dôraz na „zdravé peniaze“ a tvrdili, že hlavnou ekonomickou funkciou štátu je zaistiť finančnú stabilitu trhovej ekonomiky znížením alebo úplným odstránením inflácie.

2. ZÁKLADNÉ ZNAKY NEOLIBERALIZMU

Z predchádzajúcej kapitoly a jej jednotlivých podkapitol mapujúcich vývoj pojmu liberalizmus teda jasne vyplýva, že neoliberalizmus sa vymedzuje voči modernému sociálnemu liberalizmu a je ideovým dedičom klasického liberalizmu 18. storočia a, zjednodušene povedané, iba nanovo formuluje požiadavku minimálneho štátu. Obroda liberalizmu sa ale neuskutočnila bez výhrad a dokonale – v dnešnom neoliberalizme možno nájsť niekoľko odlišností od klasického liberalizmu.

2.1. ROZDIELY MEZDI KLASICKÝM LIBERALIZMOM A NEOLIBERALIZMOM

Základným pojmom liberalizmu je „sloboda“. V tejto súvislosti bude kľúčovou otázkou, či možno slobodu nanútiť. Klasickí liberáli v 19. storočí podporovali rozširovanie liberálnej spoločnosti, avšak tým bolo myslené rozširovanie v rámci „civilizovaných národov“. „Liberálni misionári“ typu G. Sorosa boli v tom čase neznámi alebo vedľajší. Presvedčenie o presadzovaní myšlienky liberálnej spoločnosti v celosvetovom meradle (teda napr. aj v Afrike alebo Ázii) je až doménou neoliberalov – intervencionistická predstava politiky časti z nich ráta aj s nasadením vojenských prostriedkov „osvety“.

---

¹ Teória strany ponuky bola základným charakteristickým znakom tzv. „reaganomics“ v USA. V roku 1981 Reagan v Kongrese presadil daňový zákon, ktorý znížil dane fyzických a právnických osôb na najnižšiu úroveň v dejinách. Za vlády Thatcherovej sa úroveň priamych daní vo Veľkej Británii postupne znížila až na úroveň amerických daní. Napr. najvyššia sadzba dane z príjmu sa znížila z 83 pencí za libru v roku 1979 na 40 pencí za libru v roku 1988.

Ak som pri definovaní ekonomického liberalizmu hovoril, že dôležité oblasti spoločenského života (distribúcia majetku, príjmov a pod.) by mal určovať trh, neoliberali toto presvedčenie rozšírili – podľa nich by mal byť všetok spoločenský život determinovaný trhom. Z trhu ako mechanizmu na prerozdelenie a distribúciu zdrojov a služieb sa stal cieľ sám o sebe.

Neoliberalizmus nesporne je znovuoživením myšlienok zakladateľov klasického predchodcu tejto ideológie A. Smitha a D. Ricarda, ale v ich aplikácii určite nie je dôsledný.² Smith napríklad hovorí o trhu pozostávajúcom iba z drobných kupcov a predávajúcich. Ďalšími podmienkami Smithovho trhového modelu sú podmienky dokonalej súťaže (tú charakterizuje existencia viacerých firiem, z ktorých žiadna nemôže ovplyvniť cenu, a dokonalá informovanosť) a podmienka, že kapitál musí byť stabilizovaný na lokálnej a národnej úrovni a že jeho majitelia musia byť priamo zapojení do jeho spravovania. Trh, aký vo svojej teórii prezentuje Smith, má veľmi málo spoločné so súčasnou neoliberálnou globálnou ekonomikou ovládanou obrovskými korporáciami, ktoré nemajú korene v žiadnej lokalite alebo národe, riadenou profesionálmi, ktorí žijú oddelene od skutočných vlastníkov bariérou rôznych investičných inštitúcií a holdingových spoločností.

Ďalším ekonómom, ktorý funkčnosť trhového mechanizmu podmieňoval dodržiavaním viacerých podmienok, bol David Ricardo. Obchod medzi dvoma krajinami má priaznivý účinok na obyvateľov oboch obchodujúcich krajín vtedy, keď sú splnené tri podmienky: kapitál nesmie mať možnosť prechádzať z krajín s vysokými mzdami do krajín s nízkymi mzdami, obchod medzi zúčastnenými krajinami musí byť v rovnováhe a v každej krajine musí byť zabezpečená plná zamestnanosť. V roku 1990 však z celosvetového obratu obchodovaného tovaru a služieb tvorili celú tretinu transakcie v rámci jednej firmy a čoraz väčšiu časť medzinárodného obchodu tvoria výmeny v rámci toho istého odvetvia. Je teda ťažké argumentovať, že tu ide o praktické uplatnenie prirodzených komparatívnych výhod obchodujúcich krajín, čím celá ekonomická teória o zisťovaní nákladov a výnosov v obchode stráca na význame.

2.2. KONKRÉTNĀ EKONOMICKĀ POLITIKA NA NĀRODNEJ ŪROVNI

Neoliberálnu ekonomickú politiku vo všeobecnosti charakterizuje túžba po zintenzívnení a rozšírení trhu zvyšovaním počtu, frekvencie, opakovania transakcií a ich formalizácia. Konečným cieľom neoliberalizmu je svet, v ktorom je každá činnosť každej bytosti trhovou transakciou vedenou **v súťaži** so všetkými ostatnými.

Už pri ekonomickom liberalizme som spomínal dominanciu ekonomiky v živote spoločnosti. V neoliberalizme ide tento princíp ešte ďalej, dá sa hovoriť o **diktáte voľného trhu**³. Ten prináša oslobodenie “voľného”, t.j. súkromného podnikania od akýchkoľvek vládných obmedzení bez ohľadu na spoločenské následky, otvorenie národných ekonomík medzinárodnému trhu a zahraničným investíciám v ešte väčšej miere, než zabezpečili už existujúce dohody o voľnom obchode s drastickými spoločenskými a ekologickými dopadmi (napr. NAFTA). Podľa neoliberalov všetko, čo prináša trh, je dobré, preto mu treba vytvoriť priestor, aby diktoval podmienky. Keď budú z cesty trhu odstránené všetky prekážky, zvýši sa ekonomický rast, z ktorého budú nakoniec profitovať všetci.⁴

---

² Podrobnejšie v KORTEN, David C.: *Keď korporácie vládnu svetu*. Vydavateľstvo Mikuláš Hučko. Košice, 2001. ss. 74-80 kapitola *Zrada myšlienok Adama Smitha a Davida Ricarda*.

³ Voľný trh je slovné spojenie, ktorého význam má byť apriórne kladný- hovorí totiž o voľnosti, teda slobode, základnej myšlienke liberalizmu, do ktorej neslobodno zasahovať. Konkrétne dopady ničím neobmedzeného trhu na život väčšiny ľudí však slobodu neprinášajú. Voľnosť trhu je voľnosťou pre trh sám, nie voľnosťou pre ľudí.

⁴ Reaganovský princíp „*trickle-down economy*“- ekonomika, z ktorej má rásť bohatstvo najbohatších postupne “presakovať” zhora nadol.

Ďalšou implikáciou dogmy o súťaži ako centrálnej hodnote neoliberalizmu je drastická **redukcia verejného sektora** – verejný sektor sa totiž nepodriaďuje a ani nemôže podriaďovať základnému imperatívu súťaže o zisky alebo podiel na trhu. **Privatizácia** je jednou z hlavných foriem ekonomickej transformácie počas uplynulých dvadsiatich rokov. Dôvodom, prečo boli takmer všetky služby (telekomunikácie, pošta, dodávky elektriny, plynu, vody, železničná a letecká doprava a pod.) aj v západnej Európe až donedávna vo verejnom vlastníctve je to, že predstavujú tzv. „prirodzený monopol“. Prirodzený monopol existuje vtedy, keď minimálna veľkosť garantujúca maximálnu ekonomickú účinnosť sa rovná skutočnej veľkosti trhu. Inými slovami, firma musí mať istú veľkosť, aby mohla ekonomicky ťažiť zo svojej sily a tak poskytovať najlepšie možné služby za najnižšie možné ceny pre spotrebiteľa. Verejné služby tiež vyžadujú obrovské počiatkové investičné náklady – napríklad výstavba železničných tratí či elektrických rozvodných sietí – čo tiež nepovzbudzuje konkurenciu. Preto boli verejné monopoly očividne najlepším riešením. Neoliberálna argumentácia v prospech privatizácie sa zakladá na (často opodstatnenej) kritike neefektivity podnikov vo verejnom vlastníctve, ktorým chýba motív zisku. Neoliberálne „riešenie“ ale nič nerieši, pretože skúsenosti ukazujú, že služby sa privatizáciou často ani ekonomicky nezefektívnia, ani neskvalitnia a že jediným motívom tejto transformácie je prevod bohatstva z verejnej pokladne do súkromných rúk.⁵

Ďalšou štrukturálnou črtou neoliberalizmu je honorovanie kapitálu na úkor práce – a tým **presun bohatstva v spoločnosti zdola nahor**. Jednotlivec, ktorý sa nachádza niekde medzi 20 percentami tých, čo tvoria najlepšie zarábajúcu vrstvu spoločnosti, pravdepodobne z neoliberalizmu niečo získa. Čím vyššie na príjmovom rebríčku sa nachádza, tým to bude viac. Naopak, zvyšných 80 percent členov spoločnosti bude strácať. Čím nižšia je ich štartovacia priečka, tým viac proporcionálne strácajú. Veľká politika je dizajnovaná v prospech vplyvných tak, aby im zabezpečila rast príjmov – a to prostredníctvom **znižovania daní⁶ a stláčania miezd**. Teoretické a ideologické zdôvodňovanie takejto politiky vychádza z predpokladu, že vyššie príjmy a zisky bohatých umožnia viac investovať, lepšie distribuovať zdroje a tak vytvoriť viac pracovných príležitostí a sociálne istoty pre všetkých. V skutočnosti pohyb peňazí smerom nahor po ekonomickom rebríčku viedol k nafukovaniu bublín na burzách, nevyčísliteľnému papierovému bohatstvu pre malú vrstvu a k rôznym typom finančných kríz. Ak by sa príjmy prerozdelenovali v rámci dolných 80 % spoločnosti, použili by sa na spotrebu, následkom čoho by sa zvýšila zamestnanosť. Ak sa bohatstvo prerozdeľuje smerom nahor, kde ľudia už majú väčšinu toho, čo potrebujú, nebude smerovať do miestnej alebo štátnej ekonomiky, ale na medzinárodné trhy s akciami.

Mimoriadne dôležitým a v okruhu neoliberálnych reformátorov obľúbeným, je pojem **deregulácia**. V praxi to znamená snahu o odstránenie všetkých obmedzení – zákonov, nariadení, regúl, smerníc atď. – ktoré by mohli súkromným firmám brániť v zisku. Obzvlášť

⁵ V Británii a vo všetkých ostatných krajinách prevažná väčšina akcií privatizovaných firiem je dnes majetkom finančných inštitúcií a gigantických investorov. Zamestnanci British Telecom nakúpili len 1 % akcií, zamestnanci British Aerospace 1,3 % akcií, a pod. Pred nástupom M. Thatcherovej bola veľká časť verejného sektoru v Británii zisková, v roku 1984 priniesli štátne podniky do štátneho rozpočtu 7 miliárd libier. Všetky tieto peniaze plynú dnes súkromným akcionárom.

⁶ Neoliberálnu daňovú politiku možno ilustrovať výsledkom daňovej reformy z dielne Thatcher-Major: v priebehu 80-tych rokov 1 % daňových poplatníkov získalo až 29 % daňových úľav, pričom človek zarábajúci polovicu priemernej mzdy zistil, že jeho dane vzrástli o 7 %, kým ten, čo zarábala desaťnásobok priemernej mzdy, sa tešil 21 % zníženiu daní.

⁷ Od konca 19.storočia do 60. rokov 20.storočia vznikali v USA stále nové dozorné orgány a vládne agentúry, ktoré zriaďoval Kongres s úmyslom regulovať súkromné podnikanie v súlade s verejným záujmom. Reaganov názor bol ale taký, že tieto agentúry iba poškodzujú výkonnosť súkromného podnikania a celospoločenský záujem skôr zaručí samotný trhový mechanizmus. Počas jeho funkčného obdobia sa značne znížilo financovanie týchto agentúr (napr. rozpočet Agentúry pre ochranu životného prostredia EPA sa znížil o polovicu). Navyše boli do týchto agentúr menovaní pracovníci s väčšími sympatiami pre voľný trh než pre vládnu reguláciu.

nepriaznivou je táto činnosť v oblasti bezpečnosti práce, dôstojnej výšky príjmu, ochrany životného prostredia a pod.⁷

Medzi ďalšie závažné prejavy ekonomickej politiky neoliberalizmu možno zaradiť **znižovanie verejných výdavkov na sociálne služby** (vzdelávanie, zdravotníctvo, verejná doprava atď.), samozrejme s cieľom minimalizovať štát. Ďalej je to **oslabovanie vplyvu odborov, presun dôrazu z „majetku“ na „zmluvu“** (fanatický neoliberal by namiesto toho, aby si kúpil šálku kávy radšej vyjednával o každom mililitri zvlášť), **časté uzatváranie zmlúv** (krátkodobé zmluvy, práca na dohodu atď.) v mene flexibility trhu práce, **rast sektora finančných služieb** (burzy, spoločnosti zamestnané správou vlastníctva, finančnými prevodmi, „špekulatívnym“ kapitálom a pod.), ktorý je v priamom rozpore s neoliberalnou požiadavkou po redukcii byrokracie.

2.3. MEDZINÁRODNÁ ÚROVEŇ

Niektoré z praktík, spomínaných na národnej úrovni, platia rovnako aj v medzinárodnom meradle. Týka sa to predovšetkým **deregulácie**, ktorá sa na poli medzinárodného obchodu prejavuje odstraňovaním colných bariér, taríf, legislatívnych opatrení a štandardov a iných „prekážok“ voľnému obchodu a neobmedzenému toku kapitálu a investícií.

Veľmi účinným nástrojom presadzovania neoliberalnej doktríny na celom svete sú **medzinárodné finančné inštitúcie** (IFI) **Medzinárodný menový fond** (IMF), **Svetová banka** (WB) a **Svetová obchodná organizácia** (WTO). WB a IMF boli založené v roku 1944 v americkom Bretton Woods na medzinárodnej konferencii popredných svetových politikov a ekonómov, s cieľom založiť také medzinárodné inštitúcie, ktoré by priviedli svet ku – slovami Eisenhowera „súkromnému kapitálu, otvorenosti podnikania a voľnému trhu“ – teda k ideálnym podmienkam pre fungovanie nadnárodných korporácií. Napríklad WB sa výrazne podieľa na financovaní deštruktívnych „rozvojových“ projektov ako gigantické priehrady, diaľnice vedúce cez dažďový prales a pod.. Financovanie a podpora fyzickej infraštruktúry, potrebnej k prilákaní zahraničných investorov, bolo tiež pôvodným poslaním WB. IMF a WB sú takisto svetovými veriteľmi rozvojových krajín. Prostredníctvom programu poskytovania pôžičiek (*Structural Adjustment Programme*) pre špecifické projekty, zavádzajú SB a MMF „ozdravné“ procedúry na oživenie oslabených ekonomík. Troma základnými cieľmi neoliberalizmu na medzinárodnej úrovni sú: 1. **voľný obchod s tovarom a službami**, 2. **voľný pohyb kapitálu** a 3. **voľný tok investícií**.

2.4. POLITICKÉ ASPEKTY NEOLIBERALIZMU

Snáď najvýraznejším politickým dopadom neoliberalizmu je skutočnosť, že **z politiky sa vytráca moc**. Znie to síce paradoxne a neuveriteľne, ale trend tomu nasvedčuje. Na papieri to funguje tak, že občania určitého územného celku (štátu), ktorí sú zdrojom moci, ju delegujú na svojich zástupcov (politikov), ktorí by ju mali v ich mene a záujme vykonávať s cieľom dosiahnuť „verejný prospech“ (je samozrejmé, že výklad tohto pojmu, ako aj predstavy o spôsobe jeho dosiahnutia sa rôznia). Politici sú dočasnými držiteľmi moci, ktorá je na danom území zvrchovaná. Toľko teória. Odhliadnuc od všetkých nedostatkov zastupiteľskej demokracie, od zištných motivácií časti politikov, od ovplyvňovania politiky nelegálnymi (mafiánskymi) skupinami a tak ďalej, je priamo podkopávaný aj vyššie uvedený teoretický koncept moci. Národné štáty sú dnes v podstate iba formálnymi prežitkami štátnych útvarov 19. storočia. V tomto období bola ekonomika priamo podriadená národnému záujmu, ktorý definoval štát. Politická štruktúra štátu sa v zmysle relevantných a zásadných otázok odvtedy

príliš nezmenila, zatiaľčo skutočnosť sa v mnohom diametrálne líši. V predchádzajúcich kapitolách spomínaná dominancia ekonomiky nad spoločnosťou je dnes už nielen neoliberálnym heslom, ale realitou.⁸ Obchod je aj v globálnom meradle čoraz viac cieľom ako prostriedkom, pričom v tejto medzinárodnej súťaži nerovných ťahá za kratší koniec väčšina štátov 2. a 3. sveta. Tie nemajú stabilizovanú ekonomiku s vybudovanou infraštruktúrou a predpokladmi pre udržovanie nízkych výrobných nákladov. Aby prilákali zahraničných investorov (lebo nemajú dostatok domáceho kapitálu), sú nútené poskytovať im čoraz väčšie „stimuly“ – daňové prázdny, dotácie na výstavbu priemyselných parkov, odpredaj majetku pod cenu, znehodnocovanie legislatívy na ochranu sociálnych istôt a pod.. Ak sa dostatočne neprispôbia požiadavkám, investor si vyberie inú krajinu, kde mu vyhovejú. Tento proces zničujúcej konkurencie sa príslovečne nazýva „**preteky ku dnu**“. V minulosti získané výdobytky na ochranu človeka pred zhubnými následkami trhového mechanizmu sa stávajú prekážkou a koncept sociálneho štátu sa ocitá pod tvrdou paľbou neoliberálnej kritiky, ktorá mu vyčíta ekonomickú neefektívnosť.

Program ekonomickej globalizácie, naplánovaný tými, ktorí z nej najviac profitujú (nadmárodné korporácie), a presadzovaný najvplyvnejšími finančnými inštitúciami formou direktívnych odporúčaní a nátlakov na národné vlády, priamo podkopáva demokratický koncept moci, pretože IFI sú nedemokraticky riadené a verejnosť nemá absolútne žiadnu kontrolu nad ich politikou, a to napriek tomu, že jej dopady sú pre ňu citeľné snáď viac, než čokoľvek iné.

2.4.1. NEOLIBERALIZMUS A ŠTÁT

Obvyklým a všeobecne akceptovaným názorom je, že (neoliberálny) voľný trh a štát sú opačné formy sociálnej organizácie. Aj rétorika neoliberálov by tomu nasvedčovala, najmä jej kľúčové heslo minimalizácie štátu v prospech trhu.⁹ Pri dôslednom pozorovaní ale môžeme dospieť k prekvapujúcemu záveru, že trh a štát podľa neoliberálnej koncepcie nie sú opakom jeden druhého, ale jestvujú v protichodnej jednote. V dominantnej – teda v ekonomickej – oblasti platí snaha neoliberálov obmedziť moc štátu, ale napríklad v oblastiach ako sloboda zhromažďovania, sloboda slova, voľnosť pohybu, ochrana súkromia a pod. horlivosť v prospech obmedzovania zásahov štátu v podaní neoliberálov nebadáť. Práve naopak, podporujú v nich represívny prístup, čo je z ich hľadiska celkom pochopiteľné. Masové zhromaždenia, občianske protesty a nezávislé médiá by mohli demaskovať skutočnú podstatu neoliberalizmu, čo by určite prispelo k poklesu jeho popularity a dominantného postavenia. Voľný pohyb ľudí medzi štátmi by od základov zrúcal jednu zo základných podmienok súčasného fungovania globálnej ekonomiky, ktorou je lokálna (národná) fixácia pracovnej sily. Spätosť dvoch naoko protichodných princípov trhu a štátu jasne demonštruje fakt, že vo vedení štátov a v ich administrácii sú ľudia s neoliberálnym ideologickým pozadím. Tí majú moc presadzovať politickými prostriedkami (štátnym násilím) umlčanie nepriaznivej kritiky. Každý pokus spochybníť neoliberálny voľný trh sa interpretuje ako pokus o spochybnenie jednej fundamentálnej spoločenskej štruktúry, preto neprekvapuje represívny zásah štátu.¹⁰

⁸ Päťdesiatjeden z najväčších svetových ekonomík sveta tvoria nadnárodné korporácie. Kombinovaný odbyt Fordu a General Motors bol v roku 1998 väčší, než kombinovaný HDP všetkých štátov subsaharskej Afriky. Dnes neprekvapí, že rozpočet priemernej korporácie prevyší rozpočet Slovenskej republiky.

⁹ Totalitnými ideológiami pošramotená poveseť etatického princípu v 20.storočí značne nahráva neoliberalom pri obhajovaní fundamentálnej rovnice „štátne = zlé“. Obzvlášť to platí v stredo- a východoeurópskych krajinách s pomerne čerstvými spomienkami na skúsenosti s boľševizmom.

¹⁰ Taký sme mohli vidieť napr. na demonštráciách proti WTO v Seattli. Ilustratívna a zároveň varovná je skutočnosť, že prezident USA G.W. Bush v súvislosti s občianskymi protestmi proti vojne v Iraku inicioval založenie organizácie NGO Watch na monitorovanie aktivít mimovládnych organizácií.

Ďalšie paradoxy argumentácie v prospech znižovania úlohy štátu možno dokázať hospodárskou politikou silných štátov v období, kedy im voľný trh nevyhovuje. Keď je ich pozícia v medzinárodnej súťaži náhodou slabšia, neváhajú zaviesť tvrdo protekcionistickú politiku ochrany vlastného trhu. Ďalej sú neoliberáli za krátenie verejných výdavkov na sociálne služby, ale štátne subvencie a poskytovanie daňových i nedaňových zvýhodnení pre súkromný biznis (v bohatších štátoch pre domáce firmy, u nás najmä pre zahraničných investorov) už až tak neprekáža.

Aby som to zhrnul – neoliberálny vzťah k minimalizácii štátu je dvojznačný a keď neoliberáli hovoria „a“, teda obmedzenie manévrovacieho priestoru štátu v monetárnej a finančnej politike, my musíme povedať „b“, teda že úloha štátu v strážení a organizovaní obyvateľstva (v ekonomickom ponímaní „pracovnej sily“) a v ekonomike vtedy, keď to vyhovuje, je podľa neoliberalov stále dôležitejšia.

2.5. SOCIÁLNE ASPEKTY NEOLIBERALIZMU

Mnohé sociálne dopady neoliberalizmu možno pochopiť v súvislosti s tým, čo som spomínal v predchádzajúcej kapitole. Napriek sústavnému proklamovaniu obmedzenia štátnych právomocí štát naopak stále zvyšuje v spoločnosti svoju intervenčnú silu. Zámienkou k tomu sú napr. boj proti drogám, vojna proti terorizmu, národná bezpečnosť, policajné a vojenské zásahy doma (napr. proti demonstráciám) i v zahraničí a pod..

Zaujímavú analýzu dopadov neoliberalizmu na pracovné vzťahy, a tým na celú spoločnosť ponúka Pierre Bourdieu. Ten hovorí, že v pracovných vzťahoch sa zakladá absolútne panstvo *flexibility*. Tá sa prejavuje zvýšeným tlakom na „sebakázeň“ zamestnancov, snaží sa ich „zaangažovať“ podľa techník „participatívneho manažmentu“. V podnikoch ide o vytvorenie atmosféry „každý sám za seba“, atmosféry neistoty, napätia a stresu. Všetko toto má viesť k oslabeniu kolektívnych štandardov a solidarity. V tejto súvislosti sa vynára darvinistický¹¹ pojem „boj všetkých proti všetkým“, na všetkých úrovniach hierarchie; *štrukturálne násilie* nezamestnanosti, neistoty dočasnosti pracovného miesta a hrozby prepustenia. Manažment podnikov nikdy nehovoril toľko o dôvere, kooperácii, lojalite a organizačnej kultúre zamestnancov ako teraz, v ére kedy sú garancie zachovania zamestnania čoraz viac obmedzené. V spoločnosti sa normou stáva cynizmus a morálny darvinizmus kultu víťaza.¹²

2.5.1. PRINCÍPY NEOLIBERALIZMU NA ÚROVNI JEDNOTLIVCOV

Všadeprítomný princíp neoliberalizmu – dominancia ekonomiky nad spoločnosťou – má pochopiteľne dopad aj na osobný život jednotlivcov a ich životnú filozofiu. Základnou zásadou je princíp súťaže a neoliberáli naozaj veria, že MY sme tu pre TRH, ktorý je pre niektorých z nich dokonca zmyslom života (hoci takto explicitne by to sotva niekto priznal). Sme tu teda pre trh a mali by sme súťažiť. Ak je okrem trhu a súťaže v živote človeka dôležité aj niečo iné, nemalo by to znamenať, že sa ich nezúčastní. Ak tak predsa učiní, z neoliberálneho hľadiska zlyhal – človek je predsa podnikateľom, ktorý manažuje svoj život a mal by sa tak správať. Predstava klasického liberalizmu o prirodzenosti a podstate človeka, už aj tak dosť redukcionistická, ide v neoliberalizme ešte ďalej. Ľudia sa podľa nej riadia

¹¹ Sociálny darvinizmus je neoliberalizmom bežne akceptovaná teória, v ktorej sa Darwinova prírodovedecká teória o prirodzenom výbere druhov aplikuje na spoločenské pomery. Predstavitel' tohto smeru H. Spencer hovoril o „prežití najvhodnejších“. Ľudia sú schopní a neschopní a je prirodzené a pre spoločnosť dobré, keď tí schopní majú výsostné postavenie, zatiaľčo slabí sú nepotrebný odpad, ktorý sa nie je schopný prispôsobiť evolúcii. Podpora chudobných, nezamestnaných, chorých atď. je teda proti prírode. K tejto teórii sa bez škrupúl hlásila M. Thatcherová, ktorá napr. vyhlásila, že „je našou úlohou oslavovať nerovnosť“.

¹² Podrobnejšie v BOURDIEU, Pierre: *The Essence of Neoliberalism*.
www.mondediplo.com/1998/12/08bourdieu

princípom racionálneho výberu, snažiac sa maximalizovať zisky a minimalizovať straty (zisky i straty sa ponímajú hrubo materiálne). Ak klasický liberalizmus zľahčoval iné dimenzie ľudskosti a pohnútky konania, jeho novodobý dedič ich úplne vo svojom koncepte „homo economicus“ ignoruje. Neoliberálna „etika“ sa prejavuje najmä na zisťovaní a sebeckom konaní jednotlivcov, ktorí si svojich priateľov, koníčky, športy, partnerov a všetko ostatné vyberajú tak, aby maximalizovali svoj status kvôli zisku čo najlepšieho zamestnania (teda materiálnych výhod).

3. NEOLIBERÁLNA REVOLÚCIA¹³

V prvej časti seminára som sa snažil popísať historický vývoj a myšlienkový sled vzniku neoliberalizmu. Na prelome 70. a 80.rokov sa v dôsledku zastavenia konjunktúry hospodárskeho rastu spochybnila dovtedy prevládajúca koncepcia keynesianizmu a ku slovu sa dostala Nová pravica aj so svojou liberálnou vetvou hlásajúcou minimálny štát. Vyzerá to logicky a jednoducho, v tejto súvislosti treba ale brať do úvahy jednu mimoriadne závažnú skutočnosť, ktorú som nespomenul a ktorej sa chcem venovať v tejto časti.

Politici typu Thatcherovej a Reagana sa nevynorili náhodne, koncepty rôznych privatizácií, deregulácií, reštrukturalizácií a iných reforiem nevznikli vo vákuu a určite neboli jedinou možnosťou, ako hospodárskej recesii čeliť. Skutočnosť je taká, že na príprave „neoliberálnej revolúcie“ sa pracovalo intenzívne už od 2. svetovej vojny a prelom 70. a 80.rokov poskytol vhodnú príležitosť na uvedenie intelektuálnych plodov tohto obdobia do praxe. Ako teda prišlo k tomu, že idey ultramenšinového geta intelektuálov sa tak rozšírili a stali sa dominantnými?

Opäť sa treba trochu vrátiť do minulosti, konkrétne do štyridsiatych rokov. V „západných“ štátoch v tých časoch bol každý buď stúpencom Keynesa, sociálnym demokratom, kresťanským demokratom alebo vyznával isté odtiene marxizmu. Vtedy boli dokonca aj IMF a WB, akokoľvek neuveriteľne to znie, považované za progresívne inštitúcie, prezývané tiež Keynesove dvojčatá. Nič nenasvedčovalo tomu, že úzka skupinka ľudí okolo filozofa a ekonóma F.A. Hayeka a jeho žiaka M. Friedmana bude určujúcim faktorom neskoršieho vývoja. Spomínaní ale celkom správne pochopili, že idey majú svoje následky. Začali z embryonálneho štádia na Univerzite v Chicagu, aby založili gigantickú medzinárodnú sieť nadácií, inštitúcií, výskumných centier a PR agentúr chrliacu publikácie, akademikov a spisovateľov, ktorých úlohou bolo a je neúnavne generovať vlastné idey a doktríny, baliť ich do lákavých obalov kníh, časopisov, konferencií, sympózií, profesionálnych asociácií, študentských spolkov, univerzitných centier, masmédií a potom politicky presadzovať. Zjednodušene sa dá povedať, že neoliberalí si kúpili pozornosť verejnej mienky, a to doslova. Sériou článkov, publikácií a „reakcií“ na ne z toho istého tábora umelo vygenerovali množstvo diskusií, ktoré potom preberali popredné mienkotvorné periodiká, čím nielenže určovali agendu neoliberalov za hodnú pozornosti, ale ju servírovali ako diskusiu nezávislých expertov, ktorí spoločne dospeli k ideologicky neutrálnemu záveru (taktika pre neoliberalov viac než príznačná). Boli si vedomí pravidla „ak môžeš zamestnávať mysle ľudí, ich srdcia a ruky ťa budú nasledovať“ (gramsciovský koncept kultúrnej hegemonie).

V stručnosti budem menovať najvýznamnejšie nástroje neoliberalnej revolúcie. Historicky prvou je organizácia **the American Enterprise Institute**, založený v roku 1943 skupinou obchodníkov, ktorým sa nepáčila politika New Dealu. Najznámejším a dodnes veľmi vplyvným think-tankom Novej pravice je **the Heritage Foundation**. Bola založená v roku 1973 a bola vo veľmi úzkom styku s neskorším americkým prezidentom Reaganom, a to aj počas jeho pôsobenia v úrade. Menším think – tankom je napr. the Manhattan Institute for

¹³ Čerpané z GEORGE, Susan: *Winning the War of Words*. www.tni.org/george/articles/dissent.htm

Policy Research (1978). V Británii sú najznámejšie **the Centre for Policy Studies**, the anti-Statist Institute of Economic Affairs a **the Adam Smith Institute**. Posledný menovaný vyvinul na presadenie a propagáciu privatizácie pravdepodobne viac úsilia, než ktorákoľvek iná inštitúcia na svete. No a samozrejme nemožno zabudnúť na najvplyvnejší spolok „bratstva neoliberalných intelektuálov“ **the Mount Pelerin Society**. Táto spoločnosť bola založená v roku 1947 samotným Hayekom a dodnes združuje vysoko postavených politikov a ekonómov s neoliberalným myšlienkovým pozadím. Spoločnosť si členov vyberá, ich mená nezverejňuje, napriek tomu je známe, že k nim patria napr. V. Klaus a M. Thatcherová.

Masívne financovanie kampane na propagáciu neoliberalizmu umožnila skutočnosť, že dôsledky zavedenia tejto doktríny do praxe sa mali pozitívne prejavovať na príjmoch „sponzorov“, teda menšiny bohatých. Tí ochotne investovali miliardy dolárov a dnes nemusia ľutovať ani cent, pretože neoliberalizmu sa naozaj podarilo dosiahnuť, že zisky sa v rámci spoločnosti prerozdeľujú smerom zdola hore. Spomínané think-tanky boli štedro dotované nadáciami ako napríklad **the William Volker Fund**, **the Ford Foundation**, **the Bradley Foundation**, alebo nadáciami veľkých priemyselných firiem typu **Coors**, **Scaife** či **Mellon** alebo **Olin**. Tie napríklad financujú aj celé katedry niektorých najprestížnejších univerzít. Vypisujú súťaže o finančne veľmi zaujímavé štipendiá, granty, dotované projekty a pod.. Odmenou za celú túto snahu je dnes situácia, kedy je neoliberalizmus všeobecne považovaný za prirodzenú a normálnu podmienku existencie ľudstva. Nezáleží na tom, koľko katastrof každého druhu dokázateľne zapríčinil, koľko finančných kríz ešte spôsobí, koľko stroskotancov a vydedencov vyprodukuje. Neoliberáli dosiahli to, že ich politická doktrína sa zdá byť nevyhnutnou, akoby danou od Boha a jediným možným ekonomickým a sociálnym poriadkom, ktorý máme k dispozícii. Snažia sa ju prezentovať ako čosi, čo je rovnako prirodzené, ako to, že každý deň vyjde slnko alebo že dýchame vzduch (možno aj to sa časom sprivatizuje). Pre neoliberalizmus je typické heslo zavedené Thatcherovou – „TINA“, čo v skratke znamená „There Is No Alternative“ (prekl. „niej inej alternatívy“). Z malej a neoblúbenej sekty s prakticky nulovým spoločenským vplyvom sa teda vyklúlo dominantné svetové náboženstvo so svojimi dogmatickými doktrínami, kazateľmi, zákonodarnými inštitúciami a čo je azda najpodstatnejšie, so svojím peklom pre pohanov a hriešnikov, ktorí sa odvážia odporovať zjavenej pravde.

4. UTÓPIA NEOLIBERALIZMU

Neoliberáli sa veľmi radi štylizujú do úlohy odporcov akýchkoľvek utopických predstáv o spoločnosti, sociálnoinžinierskych zásahov do nej a svoju ideológiu vydávajú za kopírujúcu prirodzený poriadok. Napriek svojej antiutopickosti je ale ideológia neoliberalizmu sama utopickou.

Redukcionistickú predstavu prirodzenosti človeka som spomínal na inom mieste, tu len doplním, že neoliberalí vo svojom ekonomizujúcom prístupe a jeho koncepte „ideálneho sveta“ neignorujú len existenciu iných, než racionálno-trhových dimenzií v povahe a pohnutkách konania človeka, ale aj existenciu tovarov a statkov, ktoré nie sú produktom trhových síl. V oboch sférach obchádzajú skutočnosť, aká je, a hovoria o tom, aká by mala byť, snažia sa ju napasovať na teóriu, samu o sebe utopickú. Aj niektoré nespochybniteľné tézy liberalizmu stoja na piesku, čoho najlepším príkladom je Smithova teória „neviditeľnej ruky trhu“. Berie sa ako základná poučka ekonómie, no pritom nie je ničím iným, než zatiaľ nikdy neoverenou hypotézou. Už od začiatku je teda celá teória liberalizmu i neoliberalizmu založená na obrovskej abstrakcii (nehovoriac o tom, že Smith aj fungovanie „neviditeľnej ruky“ podmieňoval mnohými podmienkami, ktoré v realite málokedy nastanú). Skôr to vyzerá tak, že od koreňov desocializovaná a dehistoricizovaná neoliberalná teória, disponujúc celou mašinériou propagandy, sa snaží o realizáciu politického plánu na vytvorenie podmienok, za

ktorých by mohla fungovať. Tento plán má metodicky likvidovať spoločenstvá a skupiny (štát, nepohodlné MVO, odbory, ekonomicky sebestačné spoločenstvá atď.) prostredníctvom politiky finančnej deregulácie, lebo utópia čistého a dokonalého trhu bude možná iba tak. Sociálne inžinierstvo neoliberalov možno najlepšie dokumentovať napr. na činnosti Svetovej banky, ktorá uplatňuje svoju politiku všade šablónovito rovnakým spôsobom, absolútne bez ohľadu na sociálny, politický, historický a demografický kontext. Rovnaké projekty privatizácie verejných služieb, reformy dôchodkových systémov a pod. sa forsírujú od Guatemaly cez Srí Lanku až po Slovensko.

5. NEOLIBERALIZMUS A SLOVENSKO

Na Slovensku počuť pojem neoliberalizmus iba veľmi zriedka a keď tak, tak z úst jeho nemnohých odporcov. To však neznamená, že by našu krajinu tento fenomén obišiel, práve naopak. Podobne ako v iných krajinách sveta, sú tu jeho dopady čoraz citelnejšie. Hneď po páde bolševizmu prikvitli do nepripravených, v podstate ešte nejestvujúcich štruktúr nového štátu medzinárodné finančné inštitúcie s presným návodom, ako previesť všetok majetok do súkromných rúk. Napriek protestom mimovládnych odborníkov, ktorí upozorňovali na absolútnu nepripravenosť a na hrozbu korupcie, sa začala privatizácia štátneho majetku. Dnes už aj zavedení ekonomickí experti (I. Mikloš) priznávajú, že sa spravili chyby, a to presne tam, kam smerovala kritika mimovládnych organizácií. Dalo by sa uspokojiť s konštatovaním, že žiaden prerod nie je ľahký, chyby sa vyskytnú a že sa poučíme. Kiežby to tak bolo... . Dnes sa ale situácia opakuje – ďalej sa nezmyselne privatizujú verejné monopoly, plánuje sa dôchodková reforma, reforma zdravotníctva sa už začala. Opakujeme svoje chyby? Z istého hľadiska áno, z hľadiska neoliberalov ide ale všetko ako po masle. V pravicovej vláde sú kľúčové ministerstvá obsadené neoliberalmi najhrubšieho zrna (Kaník, Mikloš, Zajac), jej činnosť sa opiera o podporu „nezávislých“ think-tankov (SFPA, IVO, INEKO), ako STV, tak Markíza sa tak nevidia, ale sú neoliberalnými dogmami nasiaknuté až po uši, to isté platí o mienkotvorných periodikách (SME, ale aj PRAVDA). Jedine Domino Fórum sa netají svojim neokonzervatívnym zameraním (v podstate ich však môžeme pokojne zaradiť k neoliberalom, vlastná sebadefinícia ako neokonzervatívcov pramení z ich orientácie na americkú myšlienkovú školu Novej pravice). Ľavicový politický protipól sa zmieta v kŕči a de facto (okrem smiešnej KSS) nejestvuje, progresívne hnutia (ekologické, za globálnu spravodlivosť) a médiá trpia oproti neoliberalnej infraštruktúre finančnou podvýživou, organizačnou podvyvinutosťou a neustálym ostrakizovaním zo strany dominantnej pravice, ktorá má výhodu prvého ľahu. Slovensku sa už začalo hovoriť prvý „ázijský tiger“ v Európe a, bohužiaľ, niečo na tom asi bude.

Napriek jasnému účelu celej neoliberalizácie, ktorým je nenávratný prevod všetkých statkov do súkromných rúk a majetková polarizácia spoločnosti, sa aj na Slovensku chcú neoliberali tváriť, že konajú pragmaticky, v prospech všetkých a TINA. K tomuto im má slúžiť aj ich novodobý newspeak zastierajúci pravú podstatu vecí. Kľúčové heslá neoliberalizmu sú: *deregulácia*, *flexibilita*, *reforma*, *transformácia*, *pragmatizmus*, *reštrukturalizácia* a našli by sa ešte ďalšie. Tieto cudzie výrazy, ktorým väčšina ľudí nerozumie, majú navodiť u zásadne negatívnych a nepopulárnych javov zdanie odborného riešenia problému, ktoré síce môže byť určitý čas neprijemné (ako víťanie u zubára), ale je nevyhnutné a pomáha.